

Doporučení pro genderově citlivé vzdělávání

Národní ústav
pro vzdělávání

Obsah

1. Úvod	1
2. Proč genderově citlivé vzdělávání?	2
3. Role vyučujících	3
4. Výukové materiály a učebnice	4
5. Řeč	7
6. Emoce a pocity	10
7. Povolání, kariéra a životní cíle	12
8. Férová škola, věc nás všech	13
Zdroj	14
O nás	15

Úvod

Následující text je souborem doporučení pro vyučující, jak praktikovat genderově citlivou pedagogiku. Vychází z publikace Leitfaden für geschlechtssensible Pädagogik für Betreuungs- und Bildungseinrichtungen für Kinder im Alter von 0 bis 10 Jahren, kterou zobecňuje i pro další stupně vzdělávání. Zkrácený překlad učebnice pojednává témata role vyučujících, výukových materiálů a učebnic, emocí, kariérní volby a životních cílů a vysvětluje principy genderově citlivé pedagogiky na příkladech, které mohou poskytovat vyučujícím podporu v praxi.

Proč genderově citlivé vzdělávání?

Jaké kvality, schopnosti, zájmy, emocionální bohatství bude člověk rozvíjet, jaké povolání bude mít, jak bude utvářet své vztahy s ostatními, to vše je rozhodujícím způsobem určeno tím, jestli mu byla při narození připsána role chlapce, nebo dívky. Přitom nerozvíjí často svůj plný potenciál, ale zejména ty stránky, které jsou v jeho sociálním prostředí považovány za vhodné pro dané pohlaví. Genderově senzitivní vzdělávání vychází z předpokladu, že se děti učí být vnímány jako bytosti s určitým pohlavím. Na základě toho jsou také oceňovány a hodnoceny okolím. Učí se tak samy sebe vnímat, prožívat a podle toho se také chovat na základě různých vzorů a symbolů. Například symbolů společenského pojetí toho, co to znamená být dívkou, symbolů potvrzení úzkých a tradičních stereotypů, které způsobují omezení dětí v přístupu k různým typům her, zkušeností atd. Cílem genderově citlivého vzdělávání je umožnit studujícím¹ rozvíjet širokou škálu zájmů, schopností a chování, které nejsou určovány omezením specifickým pro jejich pohlaví. Vzdělávací systém potřebuje pomoci mladým lidem rozvíjet všechny aspekty jejich osobnosti. Tak z nich učiní kompetentní, pečující a sebevědomé dospělé. Tento typ vzdělávání nechce vyrovnávat dívčí „deficity“ tak, aby se vyrovnaly „mužským normám“. Nechce měnit dívky na chlapce nebo chlapce na dívky. Je to rozmanitost lidí, která by měla být, s přihlédnutím k genderovým a sociálním vztahům, především zohledněna v živém pedagogickém procesu.

1 V textu je nadále používán pojem studující, přesto jsou její principy obecně uplatnitelné napříč vzdělávacím systémem. Pouze konkrétní aktivity je následně nutné přizpůsobit věkové skupině.

Role vyučujících

Sebereflexe, která směřuje k rozeznání a pochopení vzorců chování u sebe sama a v dané instituci, je základním předpokladem pro práci v rámci tématu rovných práv. Důkladná sebereflexe je tak nevyhnutelná. K usnadnění tohoto procesu je možné využít následující sadu návodných otázek, která Vás reflexí provede a pomůže se zaměřit na nejčastěji reprodukováné vzorce.

- 7 Jaká očekávání předávám dětem právě prostřednictvím svých představ o ženství a mužství?
 - ▶ *Přistupuji k mladým lidem s nějakým předporozuměním jejich roli?*
 - ▶ *Očekávám, že dívky budou spíše vynikat v humanitně zaměřených předmětech a chlapci naopak v těch více technických?*
 - ▶ *Očekávám od dívek stabilní výsledky, zatímco od chlapců spíše výkyvy v hodnocení?*
- 7 Jaká přirovnání používám ve vztahu k chlapcům a dívkám?
 - ▶ *Jsou pro mě chlapci spíš průbojní rošťáci a dívky tiché a citlivé princezny?*
- 7 Které konkrétní způsoby chování a pocity mě dráždí, protože nezapadají do mého obrazu světa?
- 7 Kdy mé chování odpovídá zažitým představám o ženství a mužství? Kdy ne? V jakých situacích?
- 7 Je mi jedno, jestli spolupracuji s dívkami nebo chlapci?
 - ▶ *Snažím se vyvážit počet vyvolávaných žákyň a žáků? Mám na to nějakou konkrétní strategii?*
- 7 Jaké obrazy ženství/mužství ztělesňuji a předávám jako vzor?
- 7 Jaké aktivity mě studující obvykle vidí vykonávat? Jsou spíše stereotypní?
 - ▶ *Například umyju sám*sama tabuli, nebo o to požádám studující? Spíš dívku, nebo chlapce? Na koho se obrátím při technickém problému ve třídě?*
- 7 Jakým způsobem řeším konflikty?
 - ▶ *Otvírám téma spíše na emoční úrovni, nebo na racionální?*
 - ▶ *Snažím se konflikt spíše deeskalovat nebo najít původce a potrestat jej*ji?*

Výukové materiály a učebnice

Přestože učebnice tvoří pouze část školní socializace, mohou hrát klíčovou roli při rozšiřování možností dívek a chlapců pro identifikaci s různými rolemi. Učebnice nejen předávají znalosti, ale také explicitně či implicitně vypovídají o rolích ve společnosti prostřednictvím příkladů, jakými jsou třeba ilustrace zobrazující ženy, jak vaří, nebo chlapce, jak sportují. Jsou to takzvané „skryté učební osnovy“.

Chceme-li těmto stereotypním příkladům předcházet, je možné analyzovat učební materiály pomocí následující sady otázek.

- ❓ Jak často se dívky a ženy objevují v textu a obrázcích ve srovnání s chlapci /muži?
- ❓ Při jakých činnostech, a jak často, jsou ženy/dívky a muži/chlapci zobrazováni?
 - ▶ *Kdo vykonává které volnočasové aktivity?*
 - ▶ *Jaká mají aktéři a aktérky povolání?*
 - ▶ *Očekávám od dívek stabilní výsledky, zatímco od chlapců spíše výkyvy v hodnocení?*
 - ▶ *Kdo je zodpovědný za domácnost, vztahy, kdo vytváří příjemnou atmosféru?*
 - ▶ *Kdo vydělává peníze?*
 - ▶ *Kolik vnitřního a vnějšího prostoru je přiděleno komu?*

Ženy a dívky jsou velmi často stereotypně asociovány s domácí sférou, a proto jsou i při volnočasových aktivitách zobrazovány spíše ve vnitřním prostoru. Zpravidla také pro sebe nezabírají prostoru tolik, co muži.

Naopak aktivity asociované s muži/chlapci jsou nejen výrazně dynamičtější, ale také situovány venku nebo v jinak atraktivnějším a interaktivnějším prostředí. I v tomto ohledu by učební materiály měly být vyvážené.

7 Jaké vlastnosti a chování jsou přisuzovány dívkám/ženám a jaké chlapcům/mužům?

► *Jak jsou tyto vlastnosti hodnoceny?*

Vlastnosti, které jsou stereotypně přisuzovány mužům/chlapcům mají obvykle větší společenskou prestiž. Stejně tak podle toho, jestli je daná vlastnost přisouzena ženě/dívce, nebo muži/chlapci, máme tendenci používat jiné výrazy a jinak je hodnotit.

Například tichá dívka a klidný chlapec - přináší nám jiné asociace a máme tendenci je více užívat, než kdybychom je prohodili.

7 Jsou v učebních materiálech zobrazovány různé způsoby života a formy bydlení?

► *Například nukleární a rozvětvená rodina, osamělí rodiče, společné bydlení, partnerství stejného pohlaví atd.?*

7 Pokud jde o vynálezy, umělecká díla, historické osobnosti, život v jiných dobách nebo v jiných kulturách, jsou zviditelněny pouze úspěchy mužů, nebo jsou zastoupeny také ženy a jejich úspěchy?

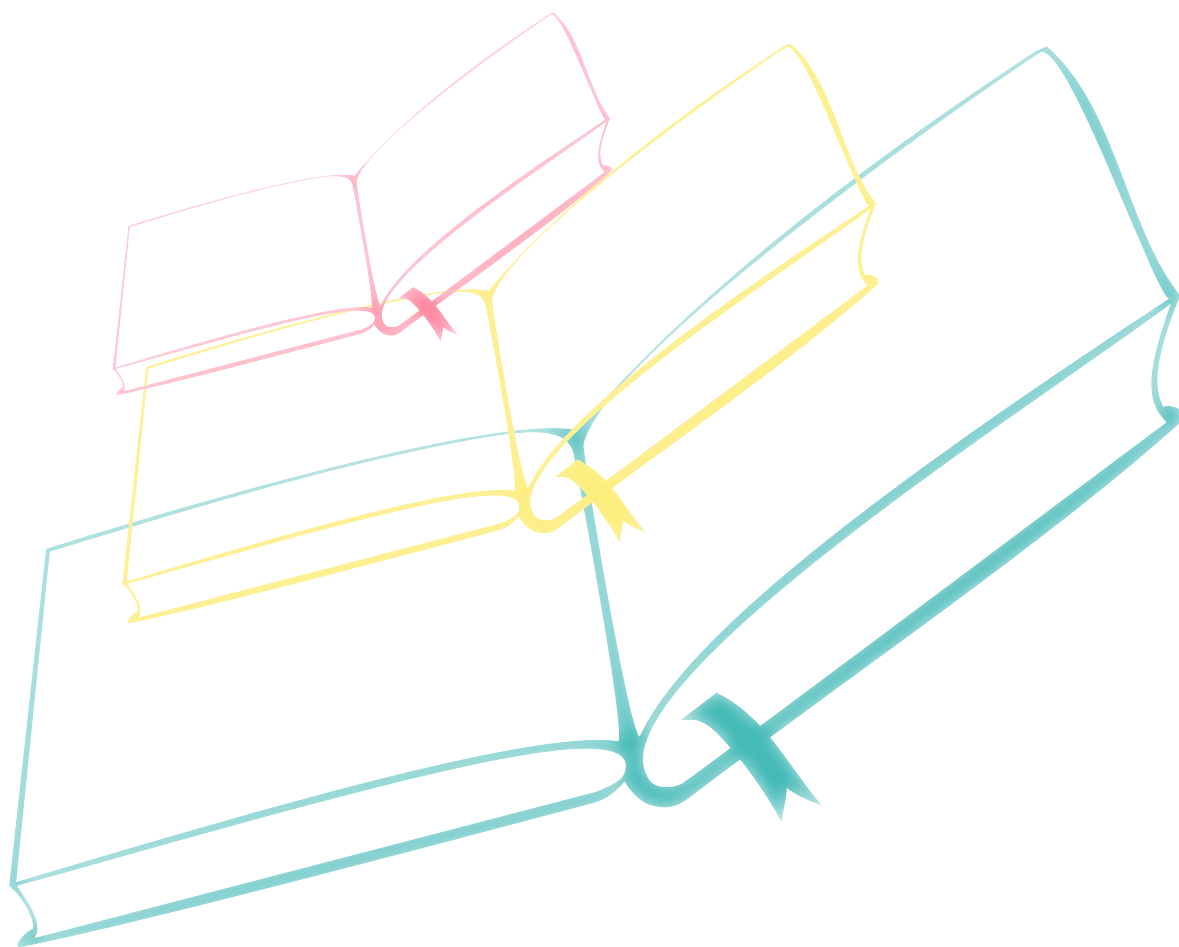
Učebnice jsou často strukturovány kolem událostí, které byly historicky dominovány muži. Přitom existuje mnoho významných žen minulosti a současnosti, které mohou být pro dívky a chlapce dobrým vzorem. Je proto stěžejní výběr reflektovat a případně doplnit.

7 Jsou zobrazovány také dívky/ženy nebo chlapci/muži různých etnicit nebo náboženských vyznání a jak?

Diverzita v možnostech by neměla zůstat pouze na úrovni pohlaví, je důležité zdůraznit i další rozměry jako je třeba etnicita, náboženská vyznání a sociální třídy.

? Jsou identifikovány genderově specifické nerovnosti a nevýhody a diskutovány jejich příčiny?

Může se jednat například o mzdové/platové rozdíly, neplacenou práci v domácnosti, vícenásobnou pracovní zátěž žen (placená práce + neplacená práce v domácnosti), emoční práce, nízké procento mužů na rodičovské dovolené a v pečujících pozicích atd.

Jazyk vyjadřuje sociální normy a hodnoty i mocenské principy a společenskou hodnotu. Přímé propojení jazyka a společnosti hraje ve vzdělávání velmi zásadní roli. Protože ve vzdělávání je komunikována realita společnosti a kultura, ve které mladí lidé vyrůstají, právě především prostřednictvím jazyka.

Následující **checklist** pro nediskriminační jazyk může sloužit jako ověření, zda je řeč, již během výuky komunikujeme, dostatečně citlivá a přesná.

Dokážete se oprostít od rozšířeného tvrzení, že když se mluví o studentech, jsou v promluvě studentky vždy také zahrnuty?

Řekneme-li například „Lékaři objevili nový lék“ bude naše asociace spíše skupiny lékařů-mužů než lékařek, ačkoli gramaticky je věta v pořádku, i kdyby byl lék objeven čtyřmi ženami a jedním mužem. Zneviditelňujeme tak expertní pozici žen právě skrze asociaci lékař = muž.

Mluvíte tedy vždy, když jsou zahrnuta obě pohlaví, o studentech a studentkách?

Při používání generického maskulina „studenti“ a „žáci“ je zcela opomíjena kategorie „studentek“ a „žákyň“, které se mohou cítit vyloučené. V psaném projevu je možné používat variantu zastřešující celé genderové spektrum, např. „žactvo*“ kdy znak * označuje nejrůznější identity.

Používáte ženské varianty označení různých zaměstnání apod.?

▶ *Například zubařka, účastnice, vedoucí divize, vítězka atd.?*

Pokud v určitých oblastech dominují muži (například lékaři, právníci, vítězové atd.), tíhneme k používání generického maskulina nebo protěžování mužských vzorů, což genderovou segregaci dané oblasti dále prohlubuje. Naopak použití rozmanitých příkladů je pro studující inspirativní.

Vyvarujte se diskriminačním genderově konotovaným označením, jako je „podpantoflák” nebo „kariéristka” stejně jako výrokům „Tohle není pro ženský!” nebo „Kluci přece nepláčou!”

Promluvy tohoto typu jsou zatíženy stereotypy a negativními příklady s velkým důsledkem na život mladých lidí. Např. muž označovaný za „podpantofláka” může být citlivým a chápavým partnerem a „kariéristka” úspěšná a cílevědomá podnikatelka.

Výroky limitující vyjádření emocí nebo volbu aktivit maří veškeré předchozí úsilí a studujícím vysílá jasný signál o jejich předem určené roli. Proto je nutné se jim striktně vyhýbat a nechávat studující objevovat vlastní možnosti, které mohou být v souladu se stereotypy, ale také nemusí.

Nepoužívejte slova, která mají význam pouze v mužském rodě (např. mužstvo)

Stejně jako generické maskulinum tato označení diskriminují ženy a další osoby.

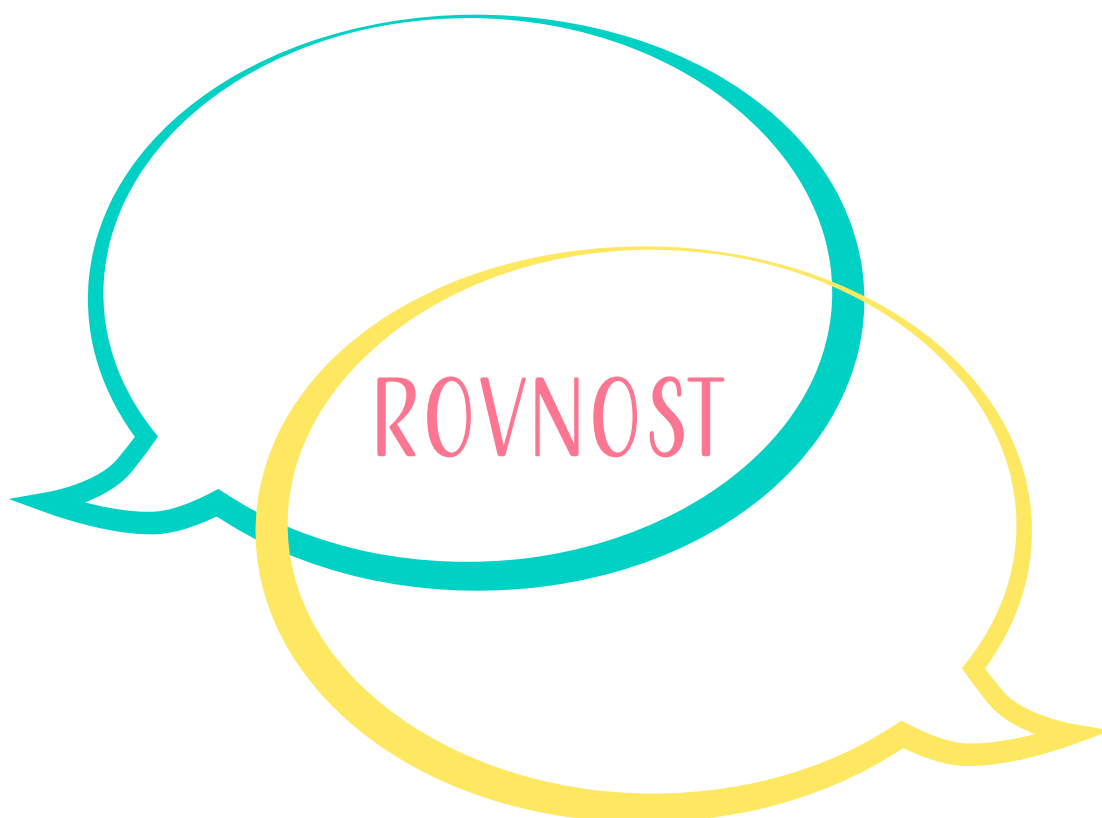
Využívejte pozitivní identifikační možnosti pro chlapce i dívky

Například „tatínek od panenek” nebo „brankářka” atd.

Nestereotypní označení vnáší do zkušenosti mladých lidí pestrost a ukazují pochopení pro jejich preference prosté předsudků

Vyhněte se sexistickému jazyku! Místo „slabší pohlaví” říkejte „žena”.

Negativní konotace v označeních zakládajících se na pohlaví předkládají pouze úzké vymezení možných rolí, preferencí a charakteristik, což studující nutně limituje v jejich sebevyjádření.

Emoce a pocity

Dívky a chlapci jsou od raného dětství vedeni k rozdílnému přístupu k emocím a pocitům. Výzkumnice zabývající se mladými lidmi Ingrid Kromer v této souvislosti označuje nadřazenost a kontrolu, nezávislost, odstup od těla a racionalitu jako charakteristiky mužské socializace, emocionalitu a vztahovou orientaci jako charakteristiky ženské socializace.

Toto dělení však může být pro všechny velmi škodlivé, a proto je žádoucí oba póly vyžadovat a poskytnout všem rozmanitou škálu vyjadřování svých emocí, pocitů a na nich navázaných potřeb.

V této souvislosti je možné položit si následující otázky, které pomáhají identifikovat možné nedostatky vedoucí k potlačování či naopak protěžování jedné nebo druhé sady uvedených charakteristik.

- 7 Zvládají dívky i chlapci rozpoznat, pojmenovat a akceptovat své emoce/pocity?
- 7 Jsou studující povzbuzováni a podporováni, aby své pocity vyjadřovali?
- 7 Mají studující možnost a snahu se starat o své potřeby i potřeby ostatních?
- 7 Zvládáme se vyhýbat tradičním atributům?

Například chvála za statečnost a odvahu u chlapců a tendence u nich popírat nebo potlačovat pocity strachu a bolesti.

- 7 Dokáží pedagogové*ožky zvládat a reflektovat emoce jako hněv, zlost nebo smutek sami u sebe?
 - Verbalizují pedagogové*ožky také své vlastní emoce a pocity?

? Učí se dívky stejně jako chlapci, jak různým způsobem zvládat konfliktní situace?

- ▶ *Je v rámci řešení konfliktů spíše kladen důraz na jejich deeskalaci nebo nalezení původce? Je tomu stejně tak u dívek i chlapců?*
- ▶ *Jsou pedagogové*ožky schopni rozeznávat souvislost mezi rolemi dívek a chlapců a způsoby řešení konfliktů?*

? Mohou studující rozvíjet svoji akceptaci odlišností?

Povolání, kariéra a životní cíle

V dlouhodobém horizontu se může postavení žen a mužů ve společnosti, a to i na trhu práce, změnit pouze tehdy, pokud dívky odhalí široké spektrum svých možností a budou je bez obavy využívat. Stejně tak když chlapci a muži začnou vnímat a přijímat svou odpovědnost za sociální vztahy, péči a pomáhající práci a profese. V tomto ohledu je zvláště podstatné, aby si chlapci právě již od mateřské školy vytvářeli představu o svém pozdějším životě, která nestojí jen na vykonávání nějakého placeného zaměstnání. A stejně tak aby dívky měly možnost rozšířit svoji perspektivu i mimo realizaci v rodinné a pečující sféře a stereotypně ženských profesích.

Klíčové otázky ke kariérní orientaci a životním cílům

- 7 Jsou dívky povzbuzovány k tomu, aby zaujímaly zodpovědné pozice, jsou podporovány v tom, aby dělaly rozhodnutí vedoucí k tomuto cíli a aby následovaly své vlastní zájmy?
- 7 Mohou si dívky samy o sobě vytvořit uspokojivou představu pracující ženy?
- 7 Jsou si chlapci vědomi odpovědnosti za reprodukční a pečující práci a učí se k ní příslušející dovednosti a schopnosti?
- 7 Jsou chlapci podporováni v domácích pracích?
- 7 Je výchova vnímána jako práce mužů i žen?
- 7 Uvědomují si studující existující společenské rozdělení práce dle pohlaví?
- 7 Je pěstována citlivost dívek a chlapců vůči genderovému rozdělení pracovních činností v rámci profese i v domácnosti?

Férová škola, věc nás všech

Shrnuté aspekty a otázky mohou pomoci v pedagogickém procesu nastolit větší rovnost, kreativitu a prostor pro sebevyjádření. Přesto je genderově citlivá pedagogika živý proces vyžadující vysokou míru sebereflexe a schopnosti reagovat na dění ve společnosti, což zachází i mimo rámec této metodiky.

Rozvíjet se musí jak studující, tak i pedagogický sbor. O nastolení rovného prostředí musí usilovat společně, společně by měli také činit kroky i nad rámec těch, které jsou uvedeny v této metodice. Výsledkem tohoto přístupu může být pak mnohem spokojenější kolektiv i pedagogický sbor, ale především mladí lidé, kteří jsou schopni komunikovat své emoce a potřeby a orientují svůj život podle nich, nikoli podle stereotypů a přžitků.

Zdroj

Schneider, C. 2014. Leitfaden für geschlechtssensible Pädagogik für Betreuungs- und Bildungseinrichtungen für Kinder im Alter von 0 bis 10 Jahren. Vídeň: Frauenstadträtin.

Překlad z německého originálu: **Nika Mazániková**

Editace a korektura: **Eva Čivrná**

Grafická úprava: **Lenka Marečková**

Vznik *Doporučení pro genderově citlivé vzdělávání* byl podpořen **NÚV**.

NESEHNUTÍ (Nezávislé sociálně ekologické HNUTÍ)

svoboda – zodpovědnost – angažovanost

Cítíme zodpovědnost za dění kolem nás a usilujeme o změny vedoucí ke spravedlnosti a rovnosti. Chceme otevřenou a angažovanou společnost schopnou dialogu, založenou na respektu k přírodě, lidem a zvířatům. Aktivizujeme komunity a jednotlivce k jednání na základě ekologických a sociálních souvislostí. Přijímáme zodpovědnost jako nedílnou součást svobody. Jsme NESEHNUTÍ.

NEZÁVISLÉ SOCIÁLNĚ EKOLOGICKÉ HNUTÍ

svoboda – zodpovědnost – angažovanost

Jsme sociálně-ekologická nevládní organizace. Cílem našich ekologických a lidskoprávních aktivit je ukázat, že změna společnosti založená na respektu k lidem, zvířatům i přírodě je možná a musí vycházet především zdola. Proto podporujeme angažované lidi, kteří se zajímají o dění okolo sebe a kteří považují zodpovědnost za život na naší planetě za nedílnou součást své svobody.

PŘIPOJTE SE

Je-li vám naše činnost sympatická a chcete-li se aktivně zapojit, staňte se dobrovolníkem či dobrovolnicí NESEHNUTÍ.

<http://dobrovolne.nesehnuti.cz/>

PODPOŘTE NÁS

Naše činnost je závislá na finanční podpoře lidí, jako jste vy. Podpořte nás libovolnou částkou na účet č. 2600013234/2010 a staňte se tak změnou, kterou chcete vidět na tomto světě. Děkuje.

<https://podporte.nesehnuti.cz/>

NESEHNUTÍ

svoboda – zodpovědnost – angažovanost

tel.: 543 245 342

e-mail: brno@nesehnuti.cz

web: www.nesehnuti.cz